

УДК 070(=161.2):930.23

До історіографії українського пресознавства: «Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.» (т. 1–7)

Надія КУЛЕША

канд. філол. н., ст. н. сп.

Львівська національна
наукова бібліотека України
імені В. Стефаникавул. Стефаника, 2,
79000, Львів, Україна

nkleopolis@gmail.com

ORCID 0000-0001-9761-2713

© Кулеша Н., 2023

Мета статті — висвітлити результати досліджень історії української преси, які втілені в семи томах багатотомного видавничого проєкту «Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.», підкреслити їхнє значення для вивчення історії української преси та журналістики. Для досягнення мети використано аналітичний, структурний, історичний, системний і статистичний методи.

Аналіз історіографії питання дозволяє стверджувати, що, незважаючи на фундаментальність зазначеного багатотомного видання в галузі українського пресознавства, в працях відомих вітчизняних дослідників історії преси й журналістики вказана тема розглянута переважно в рецензійній формі та стосується лише перших трьох томів. На сьогодні дослідження реалізоване вже в семи томах, де доступна історико-бібліографічна інформація про майже три тисячі українських пресодруків.

Розглянуто структуру вказаного багатотомного видання, здійснено аналіз його контенту, акцентовано значення передмов до перших чотирьох томів для розвитку українського пресознавства, означено основні віхи пресознавчого дискурсу вказаного часового періоду, здійснено статистичний підсумок зафіксованої інформації про пресові видання в семи реалізованих томах.

Підкреслено необхідність подальшого дослідження історії української преси, зокрема в межах проєкту «Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.», що створює ґрунтовний контент насамперед для української гуманітарної науки.

Ключові слова: видання «Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.», українська преса, історія преси, історіографія, бібліографія, пресознавство, журналістичне кознавство.

TO THE HISTORIOGRAPHY OF UKRAINIAN PRESS STUDIES: “THE UKRAINIAN PRESS IN UKRAINE AND THE WORLD IN THE NINETEENTH AND TWENTIETH CENTURIES” (VOLS. 1–7)

Nadiia KULESHA

PhD in Philology, Senior Researcher
Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
Stefanyk St., 2, 79000, Lviv, Ukraine
nkleopolis@gmail.com
ORCID 0000–0001–9761–2713

The purpose of the article is to highlight the research results on the history of the Ukrainian press, which are embodied in seven volumes of the multi-volume publishing project “Ukrainian Press in Ukraine and the World in the nineteenth and twentieth centuries”, and to emphasise their importance for the study of the history of the Ukrainian press and journalism. To achieve this purpose, analytical, structural, historical, systemic and statistical methods were used.

An analysis of the issue historiography suggests that, despite the fundamental nature of this multi-volume publication in the field of Ukrainian press studies, the works of well-known domestic researchers of the history of the press and journalism deal with this topic mainly in a review form and concern only the first three volumes. To date, the research has been implemented in seven volumes, which provide historical and bibliographic information on almost three thousand Ukrainian press publications.

The author examines the structure of this multi-volume edition, analyses its content, emphasises the importance of the prefaces to the first four volumes for the development of Ukrainian press studies, identifies the main milestones of the press studies discourse of the specified period, and provides a statistical summary of the information on press publications in the seven volumes.

The author emphasises the need for further research into the history of the Ukrainian press, in particular, within the framework of the project “Ukrainian Press in Ukraine and the World in the Nineteenth and Twentieth Centuries”, which creates substantial content primarily for Ukrainian humanities.

Keywords: publication “Ukrainian press in Ukraine and the World in the 19th–20th centuries”, Ukrainian press, press history, historiography, bibliography, press studies, journalism studies.

Актуальність проблеми

Російська пропаганда століттями впроваджує у світ свою брехливу парадигму російської історії й державності, викреслюючи й заперечуючи існування української. І не тільки народу, держави й історії, а й мови, культури, науки. У цьому контексті перебуває й українська преса, яка відіграє важливу роль свідка української та світової історії й лише своєю наявністю є одним із доказів існування української нації. Історія української преси засвідчує феномен існування преси без держави, констатує реальне існування мови, культури, науки й носія цих мови, культури й науки. Сучасна російська агресія проти України спрямована на знищення всього українського, всього, що є доказом буття України та її народу, також і преси, яка, зокрема, зберігалася у знищених ворогом архівах і книгозбірнях. Тож написання історії української преси не лише зафіксує факт існування цієї преси, а й дозволить провадити, зокрема, аналітичні дослідження згубного впливу пропагандистської політики країни-агресора на свідомість кількох поколінь користувачів української преси радянського й пострадянського періодів, що суттєво уможливило нинішню російсько-українську війну.

У цьому контексті багатотомне видання «Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.» є неоціненним джерелом історіографії українського пресознавства. У семи його томах репрезентовано пресу, яка виходила у світ на території теперішньої України впродовж 1812–1919 рр., продовжується робота над наступними томами, в яких буде представлено великий масив преси радянського періоду, що стане фактологічним матеріалом для історико-джерелознавчого аналізу й наукових узагальнень впливу радянської пропаганди на денаціоналізацію українського народу.

Стан вивчення проблеми

Хоча перші сім томів видання «Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.» є єдиною фундаментальною працею в історіографії українського пресознавства, яка «під одним дахом» містить історико-бібліографічну інформацію про майже три тисячі періодичних видань, що виходили на етнічних українських землях а також в інших країнах світу упродовж 1812–1919 рр., однак дослідження цього феномену недостатньо засвідчене в наукових працях українських пресо- і журналістикознавців, хоча надбаннями титанічної пошукової й дослідницької праці науковців НДІ пресознавства ЛННБ України імені В. Стефаника користується, безперечно, більшість українських дослідників преси та низки інших галузей науки. Найбільше уваги приділив цьому виданню Ігор Михайлин, який високо оцінив три перші томи цього багатотомного дослідження (що вийшли у світ

ще за його життя) (Михайлин, 2009, 2012, 2014). Позитивні відгуки на перший том видання знаходимо в рецензіях провідних українських науковців Надії Зелінської (2008), Володимира Качкана, який визнав його «вагомим здобутком із пресології та літературознавства» (Качкан & Сулятицький, 2008, с. 214), Івана Лучука (2008), Богдана Мельничука (2008), які схвально оцінили концепцію й наукові засади цієї праці.

Мета статті — висвітлити результати досліджень історії української преси, які втілені в семи томах багатотомного видавничого проекту «Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.», що охоплюють українську пресу 1812–1919 рр.; здійснити аналіз контенту видання, означити основні віхи пресознавчого дискурсу означеного періоду, зробити статистичний підсумок зафіксованої інформації про пресові видання в реалізованих томах.

Виклад основного матеріалу

Багатотомне видання «Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.» є беззаперечно грандіозним підґрунтям історіографії й джерелом українського пресознавства. У семи його томах (реалізованих упродовж 2007–2022 рр.) бібліографовано 2786 періодичних видань, які виходили у світ на території теперішньої України та поза її межами у 1812–1919 рр. Як слушно зауважив професор І. Михайлин (2009), цитуючи свою рецензію «Національне надбання» на перший том проекту «Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.», розпочатий 2007 р. у Науково-дослідному центрі періодики Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника (від 2010 р. — Науково-дослідний інститут пресознавства), «... національним надбанням є наша журналістика, яка забезпечувала освідомлення українського народу й перетворення його на історичну націю; національним надбанням є й історія цієї журналістики, створена у відділенні «Науково-дослідний центр періодики» Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника (Михайлин, 2012). Така висока оцінка праці наукового колективу одним із провідних сучасних українських пресознавців зумовлена тим, що колосальне за обсягом, надзвичайно трудомістке й часомістке у своїй реалізації видання «... буде працювати на українську націю, формування її повноцінного уявлення про саму себе не одне наступне століття» (Михайлин, 2012).

Кожен том видання має два розділи — «Бібліографія української преси» та «Бібліографія української іншомовної преси», що містять основну частину, яка складається з історико-бібліографічних нарисів про часописи окресленого періоду. Основній частині передують передмови (у першому та третьому томах — дві передмови; у другому й четвертому — одна). Окрім того, кожен том споряджено словом «Від укладачів» і потужним науково-довідковим апаратом.

Одразу зауважимо, що суттєвим історіографічним та джерелознавчим матеріалом з історії української преси й журналістики є передмови до цього багатотомного видання. Мирослав Романюк (2007) — автор проєкту й багаторічний керівник цієї наукової праці — у своїй передмові до першого тому «Українська преса як наративне джерело» докладно представив етапи становлення й розвитку української преси минулого. У підрозділі «До історіографії історії української преси XIX–XX ст.» автор проаналізував розвиток історіографії історії преси від часу заснування цієї наукової галузі до сьогодення, розглянувши й охарактеризувавши основні наукові праці вітчизняних пресознавців XIX–XXI ст. У цій історіографічній і бібліографічній розвідці М. Романюк (2007) спирається на 331 пункт джерельних даних, що засвідчує вичерпність досліджуваного питання.

Передмова М. Романюка (2011) «До історіографії бібліографії української преси XIX–XX ст.» до третього тому логічно продовжила його передмову до першого тому. Зупиняючись на питанні бібліографії, автор обґрунтовує важливість і необхідність національної бібліографії преси, яка завдяки зібраному емпіричному матеріалу вітчизняних бібліографів дозволить науковцям різних галузей науки використовувати цей матеріал у своїх аналітичних дослідженнях періодичних видань. У передмові вичерпно охарактеризовані праці українських бібліографів минулого й сучасності, зокрема масштабні результати бібліографічних досліджень науковців Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, бібліографів наукових інституцій Києва, Одеси й Харкова. Згадані передмови М. Романюка (2007, 2011) — готові розділи майбутньої, сподіваємося, праці з історії історіографії та історії бібліографії української преси.

Перші три томи історико-бібліографічного дослідження «Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.» містять також передмови професорки Лідії Сніцарчук (2007, 2009, 2011) — директорки НДІ пресознавства. Ці передмови, які охоплюють пресу 1812–1910 рр., є радше аналітичним пресознавчим дискурсом про пресу означеного періоду як складник суспільно-політичного життя українського народу у тогочасних реаліях поділу українських етнічних територій між двома імперіями, як свідка й учасника української історії. Авторка досконало типологізувала відповідно згруповані періодичні видання в кожному томі; дала, зокрема, квінтесенційну характеристику цих видань; розставила політико-правові акценти існування преси в просторі Російської й Австро-Угорської імперій; привернула належну увагу до формування читацької аудиторії тогочасної преси й розвитку дискусій між періодиками; проаналізувала непросту ситуацію з пресою української еміграції, яка стала масовою в останнє десятиріччя XIX ст. й почала активно розвиватися на американському кон-

тиненті, завдавши величезних збитків галицькій і буковинській пресі через втрату читачів.

Передмова Л. Сніцарчук (2007) до першого тому «Українська преса 1812–1890 рр. — “достойне свідоцтво культурної та народної свідомості”» вичерпно охарактеризувала пресу означеного періоду, структурувавши її відповідно до існування в межах різних державних утворень та в еміграції. Загалом, авторка, «озброївшись» матеріалами не лише самих досліджуваних періодиків, а й багатой бібліографічної джерельної бази (124 пункти), що гарантує достовірність історичних реалій, проаналізувала 176 українських часописів, «різновекторних за напрямками, сповідуваними ідеалами, позиціями щодо вирішення громадсько-політичних проблем, поглядами на майбутнє українства, більшість з яких намагалася плекати у читача почуття національної гідності, честі, самосвідомості. Переважна кількість цих видань побачила світ у Галичині, а саме — у Львові, незважаючи на значні зусилля і польських, і московфільських політичних діячів знівелювати національну позицію українців» (Сніцарчук, 2007, с. 101). Якщо відлік української преси за змістом (та не за мовою) у підросійській Україні розпочався 1812 р. у Харкові, то видавання україномовної преси у цей час було цілком неможливим, адже лише 1861 р. відбулися деякі зрушення в цьому питанні — з’явилися окремі двомовні видання (у Києві і Чернігові) та кілька україномовних рукописних видань. Однак Валуєвський циркуляр 1863 р. наклав жорстке вето на вихід українських часописів не лише за мовою, а й за змістом.

Перший том містить 176 історико-бібліографічних нарисів про часописи, 167 з яких зараховуємо до українських, 9 — до іншомовних (5 — російською мовою видання, 4 — угорською).

Передмова до другого тому видання «Українська преса 1891–1905 рр.: “Збудити і з’єднати нашу надпартію, якій на ім’я Нація!”» (Сніцарчук, 2009) стала продовженням передмови до попереднього тому, запропонувавши пресознавчий дискурс про пресу наступних п’ятнадцяти років. Дотримуючись усталеної концепції авторської передмови, Л. Сніцарчук проаналізувала на тлі тогочасних суспільно-політичних і територіальних реалій 150 пресодруків, на які збагатився український пресовий ареал: 13 — у підросійській Україні, 123 — у підавстрійській, 14 — на еміграції (США, Канада, Бразилія, Італія). Як зауважувала авторка, «... аналізоване п’ятнадцятиліття позначене в історії української преси помітним розширенням географії її виходу, продуманою типологічною диференціацією і передовсім політизацією медіапроцесу. Тематична конструкція української преси цього періоду, що виходила в Україні та світі, складалася із семи основних блоків: громадсько-політичних, універсальних (політематичних), культурологічних (переважно — просвітницькі й лі-

тературно-наукові), наукових, релігійно-виховних, фахових, спеціалізованих (монотематичних) видань» (Сніцарчук, 2009, с. 40). Солідна джерельна база (128 позицій) забезпечила вагоме історіографічне підґрунтя цієї розвідки.

Другий том містить 150 історико-бібліографічних нарисів про часописи, 142 з яких уміщені в розділі «Бібліографія української преси» (4 з них виходили польською й українською мовами), 8 — у розділі іншомовної преси (3 — німецькою, 2 — російською і 3 — угорською мовами).

Говорячи про передмову Л. Сніцарчук (2011) «Українська преса 1906–1910 рр. — «найдужчий нерв культурно-національного, політичного і соціально-економічного життя народу» — до третього тому видання, який охопив 176 українських пресодруків (і ґрунтується на 125 бібліографічних посиланнях), звернемося до авторитетної думки професора Ігоря Михайлина: «Як і інші томи, третій том супроводжує й друга передмова, яку написала директор Інституту пресознавства Лідія Сніцарчук... Лідія Віталіївна — справжній лідер, бо поклала на себе найскладніше завдання — написати історію української преси, описаної бібліографами. Висловлю спостереження: з часом передмови Лідії Сніцарчук, видані в окремому виданні, набудуть статусу цінкової праці з історії української журналістики, не меншої за значущістю, ніж «Історія української преси» Аркадія Животка... Її історіям (бо їх уже три, за кількістю томів) властива стислість, увага до найбільш важливого, головного, звідси деяка нарисовість, пунктирність, яка впливає з неможливості говорити докладно про навіть найважливіші видання. Зате її інтенція — вичерпність, прагнення охопити все, показати його місце в загальному розвитку... Як фахівець, можу сказати, що її тексти — то зразковий конспект для подальшого наповнення його глибшим змістом і спостереженнями» (Михайлин, 2014, с. 144).

Найбільшу кількість українських періодичних видань у 1906–1910 рр. було засновано в Австро-Угорській імперії (Буковина — 20 видань, Галичина — 66, Відень — 4 часописи). Зросла кількість українських видань у Російській державі (Східна Україна — 43, Росія — 9). Українська еміграція суттєво долучилася до збільшення кількості української преси (США — 23 видання, Канада — 6, Бразилія — 2, Швейцарія — 2, Італія — 1 видання).

Третій том містить 176 історико-бібліографічних нарисів українських часописів, 169 з яких відібрано до розділу української преси, 7 — до іншомовної (1 — німецькою, 1 — польською, 5 — російською мовою видання).

Передмову до четвертого тому видання «На стрічу великим подіям»: українська преса 1911–1916 рр. у соціокультурному контексті»

підготувала докторка філологічних наук Мар'яна Комариця (2014). Певна трудність поставленого перед нею завдання полягала в тому, щоби структуровано охарактеризувати періодичні видання, які належали до двох різних періодів історії української преси: від 1905 р. до початку Першої світової війни 1914 р. та від літа 1914 р. до Лютневої революції в Росії, на зміну якій настала доба Національно-визвольних змагань.

Знаковим для преси, репрезентованої в четвертому томі, є те, що після 1905 р. на Наддніпрянщині, із прийняттям урядового конституційного Маніфесту (17 жовтня), були проголошені основні громадянські свободи — слова, зборів, друку, що створило дещо сприятливіші умови для її виходу, що відразу позначилося на кількості українських пресових видань. Із початком Першої світової війни майже одночасно припинили виходити більшість українських часописів, а з окупацією Галичини царською армією ці ж заборони були застосовані до місцевої преси. Особливістю цього періоду є заснування преси мілітарних і парамілітарних формацій, виникнення явища таборової преси для військовополонених українців, яку взяв під свою опіку створений 1914 р. Союз визволення України і який заснував кілька солідних періодичних видань українською, німецькою та французькою мовами.

Спираючись на вагомий джерельний матеріал (135 позицій), авторка проаналізувала розвиток української преси на тлі складних епохальних подій; охарактеризувала найбільш знакові видання цього періоду, які мали значний вплив на розвиток української преси загалом і на плекання національної самосвідомості українського народу зокрема; структурувала пресу окресленого періоду не лише за територіальним принципом, а й за типологією; охарактеризувала й увиразнила особливості еміграційної преси, зокрема на американському континенті; прикметно означила пресу релігійного характеру; акцентувала зростання (водночас із розвитком різних політичних течій) кількості партійних видань, які «... відображали актуальні світові політичні тенденції й були висловом ідей нових партій та громадських рухів, які прагнули дати власну відповідь на тогочасні суспільні запити» (Комариця, 2014, с. 14). Загалом у зріз аналітичного огляду було взято 211 українських пресових видань зазначеного періоду, які здебільшого вказували «... українцям шляхи праці на всіх ділянках громадсько-політичного життя. Часописні публікації формували національно-державницьку ідеологію та колективну відповідальність за долю визвольних змагань у ширшому сенсі, що стали стимулом для пошуку нових оригінальних геополітичних концепцій» (Комариця, 2014, с. 44).

Загалом за період від 1911 р. до 1916 р. було засновано 210 пресодруків: 51 — на українських теренах, що перебували в межах Росій-

ської імперії, 90 — в Австро-Угорській імперії, 12 — в інших європейських країнах (Німеччині — 6, Швейцарії — 4, Болгарії — 1) та 57 — на американському континенті. За мовною ознакою 201 із них виходив українською мовою і двома мовами, 10 — іншими мовами (1 — англійською, 4 — німецькою, 2 — російською, 1 — угорською, 2 — французькою).

Наступні томи не споряджені передмовами, основній частині передує вступне слово «Від укладачів», де подається стисла характеристика історичного відтинку, в якому засновувалася бібліографована преса конкретного тому.

П'ятий том видання репрезентує українську пресу, що почала виходити у 1917 р. на українських етнічних землях і поза їхніми межами. Лютнева революція 1917 р. посприяла започаткуванню нового етапу українського пресовидавничого руху, що був зумовлений зняттям усіх цензурних обмежень з українського друкованого слова. Формування списку української преси кінця XIX — початку XX ст. до попередніх томів ґрунтувалося на методологічних принципах, викладених В. Ігнатієнком (1930) у «Бібліографії української преси 1816–1916». У передмові до цієї праці він зауважував, що для бібліографії дореволюційних українських періодичних видань найдоцільнішою системою відбору є територіально-етнографічний принцип у комбінації з ознакою мови, а для видань, які почали виходити після 1917 р., треба застосовувати принцип державно-територіальний, долучаючи українські часописи Галичини, Закарпаття й Буковини та українську еміграційну пресу. Водночас В. Ігнатієнко (1930) орієнтувався на тогочасні ідеологічні директиви й трактував формування УРСР як прояв державності. Проте інші історичні реалії, пов'язані з проголошенням Універсалів Української Центральної Ради й роботою Генерального Секретаріату, засвідчили процеси становлення державності на теренах УНР. Обмеження хронологічних меж тому одним роком зумовлено інтенсивним розвитком пресовидавничого руху. Якщо до 1917 р. видавничими центрами були великі міста (Київ, Харків, Одеса, Полтава), то революційні події 1917 р. стимулювали розвиток інформаційної мережі у провінційних містах і містечках, зокрема у Звенигородці, Золотоноші, Куп'янську, Лубнах, Ніжині, Ромнах, Сумах, Таращі, Хоролі.

П'ятий том містить 588 історико-бібліографічних нарисів про часописи, 251 з яких був україномовним та двомовним, 337 — іншомовними (для 333 із них мовою видання була російська, для 2 — німецька і 2 — французька).

Шостий том видання репрезентує українську пресу (анотовані описи газет, журналів, бюлетенів, вісників та ін.) українською мовою, двомовну та іншомовну, яка почала виходити в 1918 р. на українських

етнічних землях і поза їхніми межами. Принципи відбору видань, установлені у п'ятому томі історико-бібліографічного дослідження, збережені у шостому, сьомому й восьмому томах.

Зміни в суспільно-політичному житті України, що відбулися в 1918 р., вплинули на пресовидавничий процес: більшовицька нава-ла з початком року зумовила припинення виходу багатьох «моло-дих» видань, а утвердження Гетьманату навесні цього року посприя-ло започаткуванню значної кількості нових видань, зокрема фахових і кооперативних. Формування Української Держави та її інституцій — міністерств, Академії наук, українських університетів, гімназій, за-гальноосвітніх і фахових шкіл — суттєво розширило тематичний діапазон пресових видань. Як і в попередньому томі, пресу дифе-ренційовано за мовною ознакою: якщо на західних теренах України функціонувала україномовна преса, то Схід і Південь України пред-ставлені здебільшого пресою російською мовою. Загалом том містить 674 історико-бібліографічні нариси про видання: 310 — україномов-них і двомовних; 364 — іншомовних (для 357 — мова видання росій-ська, 1 — англійська, 4 — німецька, 2 — французька).

Сьомий том історико-бібліографічного дослідження репрезентує українські пресодруки (анотовані описи українських часописів укра-їнською мовою, двомовних та іншомовних), які почали виходити в 1919 р. на українських етнічних землях і поза їхніми межами. На зміну Гетьманату в грудні 1918 р. владу перейняла Директорія, що зумови-ло на початку 1919 р. вихід низки нових пресових видань — офіційних вісників та бюлетенів державних інституцій, суспільно-політичних, військових і фахових видань. Кардинальні зміни відбулися також у політичному житті Галичини — унаслідок Листопадового чину 1918 р. у Східній Галичині була встановлена українська влада з центром у Львові, а згодом — у Станіславі, що спричинило вихід у світ офіційних друкованих органів. Розвинулася армійська стрілецька преса. Упро-довж 1919 р. територія України стала театром збройного протистоян-ня — території по чергово переходили під владу мілітарних угруповань, що представляли різні політичні сили: загони більшовицької Червоної армії, Добровольчу армію генерала А. Денікіна і союзні їй окупаційні французькі війська, анархістські загони Нестора Мах-на, що спричинило багатовекторність політичного підпорядкуван-ня преси. Це також вплинуло й на її мовний фактор: якщо періодичні видання в Галичині, на Закарпатті й Буковині виходили українською мовою, то на Сході українською мовою друкувалися національно орі-єнтовані видання, а радянські й білогвардійські — переважно росій-ською. Еміграційні видання виходили українською мовою й мовами країн перебування. Водночас преса друкувалася також багатьма чу-жоземними мовами, що було зумовлено роботою численних інфор-

маційних пресових бюро, які представляли діяльність дипломатичних місій українських урядів у західноєвропейських країнах.

До сьомого тому ввійшли 811 історико-бібліографічних нарисів про часописи, засновані 1919 р.: 361 — українською й двома мовами, 450 — іншими мовами (4 — англійською, 1 — голландською, 1 — грецькою, 1 — дансько-англійською, 2 — італійською, 4 — їдиш, 8 — німецькою, 2 — польською, 408 — російською, 1 — угорською, 15 — французькою, 1 — французько-російською, 1 — французько-голландською, 1 — чеською).

Восьмий том видання, в якому представлена українська преса в Україні та світі, готується до друку. Він міститиме 791 опис періодичних видань, що почали виходити 1920 р., серед них — 449 україномовних та двомовних, решта — 342 іншомовних (6 — їдиш, 1 — литовською, 3 — німецькою, 328 — російською, 4 — французькою).

Усі томи видання «Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.» споряджено потужним науково-довідковим апаратом, який складається з «Порічного реєстру часописів», що фіксує тривалість виходу кожного періодичного видання за роками, іменного покажчика редакторів і видавців (після кожного прізвища зазначено номер позиції, під яким описано часопис, що його редагувала чи видавала названа особа), іменного покажчика, покажчика місць видавання часописів.

Про масштабну рутину дослідження свідчить перелік фондів, якими користувалися науковці НДІ пресознавства для бібліографування — серед них вітчизняні і зарубіжні книгозбірні та архіви, які назвемо лише вибірково: Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника, Наукова бібліотека Львівського національного університету ім. І. Франка, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Державна наукова архівна бібліотека у м. Києві, національні наукові та університетські бібліотеки Одеси, Харкова, Херсона, Чернівців, зарубіжні книгозбірні — національні та університетські бібліотеки Великої Британії, Данії, Італії, Канади, Німеччини, Польщі, США, Франції, Чехії тощо.

Для виявлення українських періодичних видань, що вийшли друком упродовж 1812–1920 рр., використовувалися відомі праці бібліографів кінця XIX ст. і першої половини XX ст., бібліографічні покажчики вітчизняних колективів авторів радянського періоду й початку XXI ст., бібліографічні покажчики, видані в Росії, електронні ресурси та окремі пресознавчі публікації.

Тож можемо констатувати, що розпочата майже 30 років тому колективом НДІ пресознавства робота над віднайденням, систематизацією й бібліографуванням української преси реалізовується поетапним виходом у світ чергових томів проекту «Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.». Перший том видання побачив світ 2007 р.;

сьомий том, робота над яким завершена 2022 р., чекає на своє паперове втілення; завершується робота над восьмим томом. Як говорив професор І. Михайлин (2012), «... здійснення грандіозного задуму просувається вперед. Переважна більшість* писаних в “Українській пресі” часописів... то наші кроки до становлення національної самосвідомості, формування мрії про Українську незалежну державу, то знамено, під яке збиралися герої — борці-будителі українського народу до самостійного життя».

Висновки

На завершення хочемо наголосити на актуальності історико-бібліографічного дослідження «Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.», оскільки Україна є чи не єдиною країною у світі, яка не має національної бібліографії преси, яка є неоціненним джерелом інформації про становлення й розвиток нації, свідком боротьби народу за незалежну державу, формування національної свідомості. Українська преса зафіксувала фактологічний матеріал життя народу в усіх суспільно-політичних і культурних аспектах, зокрема щодо становлення та розвитку суспільних рухів і політичних партій, освітніх, наукових і мистецьких інституцій, стала трибуною популяризації ідеї української державності не лише на українських теренах, а й серед громадськості зарубіжних країн. Продовження вивчення історії української преси, зокрема подальше провадження роботи над проектом «Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.», слугує, зокрема, створенню фактажного підґрунтя для різноаспектних досліджень у різних галузях гуманітарної науки.

Резюмуючи, підсумуємо кількісний і темпоральний складники обговорюваного видання. Перший том видання охоплює пресу 1812–1890 рр. і містить історико-бібліографічну інформацію про 176 пресових видань, які почали виходити в цей майже 80-річний період; другий том репрезентує пресу 1891–1905 рр. і містить описи 150 видань, які почали виходити в цей шістнадцятирічний період; третій том пропонує до диспозиції 176 видань, що почали з'являтися у світ упродовж 1906–1910 рр., охоплюючи період тривалістю п'ять років. Четвертий том репрезентує пресу 1911–1916 рр. і містить історико-бібліографічні описи 211 періодичних видань цього шестирічного періоду. Починаючи з п'ятого тому (і до восьмого, який перебуває в опрацюванні), кожен наступний присвячено репрезентації преси, що почала виходити впродовж лише одного року, зазначеного в назві тому, тобто: п'ятий

* Цитуємо рецензію І. Михайлина на другий том видання; преса, яка виходила у 1917–1920 рр., здебільшого представлена більшовицькими й радянськими виданнями, працювала на денационалізацію українського народу, однак наше завдання — зафіксувати видавану на українських теренах пресу того періоду для подальшого вивчення, аналізу та оприлюднення наслідків заподіяного нею світоглядного геноциду нації.

том — 1917 р. (588 періодичних видань), шостий том — 1918 р. (674 періодичних видань), сьомий том — 1919 р. (811 періодичних видань), восьмий том — 1920 р. (791 періодичне видання). Обмеження цих томів лише одним роком виходу періодичних видань зумовлено різким зростанням кількості преси, яка почала з'являтися на теренах України з початком революційних подій і краху імперій, поміж яких була поділена етнічна територія України. Якщо кількість видань, що містяться у перших чотирьох томах, сягає відмітки 713, то загальна кількість репрезентованих, включно із сьомим томом, видань сягає 2786 позицій у наскрізній пагінації статей «Української преси в Україні та світі XIX–XX ст.». Разом із восьмим томом, робота над яким добігає завершення, буде представлено понад три з половиною тисячі пресових видань. Очевидно, що й наступні, після восьмого, томи також будуть присвячені дослідженню видань лише одного року. З огляду на кількість і специфіку досліджуваної преси радянського періоду необхідно відкоригувати схему опису періодичного видання й, починаючи з дев'ятого тому (1921 р.), дещо змінити концепцію видання.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Зелінська, Н. (2008). [Рецензія на книгу *Українська преса в Україні та світі, XIX–XX ст.: історико-бібліографічне дослідження*, М. М. Романюк, М. В. Галушко, & Л. В. Сніцарчук, уклад., Т. 1: 1812–1890 рр., 2007]. *Вісник НТШ*, 40, 58–59.
- Ігнатієнко, В. А. (1930). *Бібліографія української преси 1816–1916* (Т. 4). Державне видавництво України.
- Качкан, В. А., & Сулятицький, М. І. (2009). [Рецензія на книгу *Українська преса в Україні та світі, XIX–XX ст.: історико-бібліографічне дослідження*, М. М. Романюк, М. В. Галушко, & Л. В. Сніцарчук, уклад., Т. 1: 1812–1890 рр., 2007]. *Український історичний журнал*, 4, 212–214.
- Комариця, М. (2014). «На стрічу великим подіям»: українська преса 1911–1916 рр. у соціокультурному контексті. В М. М. Романюк, М. В. Галушко, & Л. В. Сніцарчук (Уклад.), *Українська преса в Україні та світі, XIX–XX ст.: історико-бібліографічне дослідження* (Т. 4: 1911–1916 рр., с. 3–47). Оріяна-Нова.
- Лучук, І. (2008, 31 жовтня). Енциклопедичне дослідження української преси [Рецензія на книгу *Українська преса в Україні та світі, XIX–XX ст.: історико-бібліографічне дослідження*, М. М. Романюк, М. В. Галушко, & Л. В. Сніцарчук, уклад., Т. 1: 1812–1890 рр., 2007]. *Новий погляд*, 43, 10.
- Мельничук, Б. (2008). Історія української преси: рік за роком. *Літературний Тернопіль*, 3, 122–123.
- Михайлин, І. Л. (2009). Дві праці з історії української журналістики: 1. Національне надбання [Рецензія на книгу *Українська преса в Україні та світі, XIX–XX ст.: історико-бібліографічне дослідження*, М. М. Романюк, М. В. Галушко, & Л. В. Сніцарчук, уклад., Т. 1: 1812–1890 рр., 2007]. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціальні комунікації*, 874(1), 111–116.
- Михайлин, І. Л. (2012). Історія журналістики як національно-історичне завдання [Рецензія на книгу *Українська преса в Україні та світі, XIX–XX ст.: історико-бібліографічне дослідження*, М. М. Романюк, М. В. Галушко, & Л. В. Сніцарчук, уклад., Т. 2: 1891–1905 рр., 2009]. Кафедра журналістики Харківського

- національного університету імені В. Н. Каразіна. <http://www.kafedrajourn.org.ua/media/162>
- Михайлин, І. Л. (2014). До вивчення української преси — вагомого складника інтелектуальної спадщини народу [Рецензія на книгу *Українська преса в Україні та світі, XIX–XX ст.: історико-бібліографічне дослідження*, М. М. Романюк, М. В. Галушко, & Л. В. Сніцарчук, уклад., Т. 3: 1906–1910 рр., 2011]. В *Медіанпростір* (Спецвип. 5 журналу «Літературний Тернопіль», с. 143–151). Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.
- Романюк, М., & Галушко, М. (1994). Схема повного бібліографічного опису періодичного видання. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*, 1, 271–290.
- Романюк, М. (2007). Українська преса XIX–XX ст. як нарративне історичне джерело. В М. М. Романюк, М. В. Галушко, & Л. В. Сніцарчук (Уклад.), *Українська преса в Україні та світі, XIX–XX ст.: історико-бібліографічне дослідження* (Т. 1: 1812–1890 рр., с. 3–56). Оріяна-Нова.
- Романюк, М. (2011). До історіографії української преси XIX–XX ст. В М. М. Романюк, М. В. Галушко, & Л. В. Сніцарчук (Уклад.), *Українська преса в Україні та світі, XIX–XX ст.: історико-бібліографічне дослідження* (Т. 3: 1906–1910 рр., с. 3–22). Оріяна-Нова.
- Сніцарчук, Л. (2007). Українська преса 1812–1890 рр. — «достойне свідoctво культурної та народної свідомості». В М. М. Романюк, М. В. Галушко, & Л. В. Сніцарчук (Уклад.), *Українська преса в Україні та світі, XIX–XX ст.: історико-бібліографічне дослідження* (Т. 1: 1812–1890 рр., с. 57–105). Оріяна-Нова.
- Сніцарчук, Л. (2009). Українська преса 1891–1905 рр.: «збудити і з'єднати нашу надпартію, якій на ім'я нація!». В М. М. Романюк, М. В. Галушко, & Л. В. Сніцарчук (Уклад.), *Українська преса в Україні та світі, XIX–XX ст.: історико-бібліографічне дослідження* (Т. 2: 1891–1905 рр., с. 3–43). Оріяна-Нова.
- Сніцарчук, Л. (2011). Українська преса 1906–1910 рр. — «найдужчий нерв культурно-національного, політичного і соціально-економічного життя народу». В М. М. Романюк, М. В. Галушко, & Л. В. Сніцарчук (Уклад.), *Українська преса в Україні та світі, XIX–XX ст.: історико-бібліографічне дослідження* (Т. 3: 1906–1910 рр., с. 23–65). Оріяна-Нова.

REFERENCES

- Ihnatiienko, V. A. (1930). *Bibliografiia ukrainskoi presy 1816–1916* [Bibliography of the Ukrainian press 1816–1916] (Vol. 4). Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy [in Ukrainian].
- Kachkan, V. A., & Suliatytskyi, M. I. (2009). [Retsenziia na knyhu *Ukrainska presa v Ukraini ta sviti, XIX–XX st.: Istoryko-bibliografichne doslidzhennia*, М. М. Romaniuk, М. V. Halushko, & L. V. Snitsarchuk, uklad., Т. 1: 1812–1890 rr., 2007 [Review of the book *Ukrainian press in Ukraine and the world, 19th–20th centuries: Historical and bibliographic research*, М. М. Romaniuk, М. V. Halushko, & L. V. Snitsarchuk, Comps., Vol. 1: 1812–1890, 2007]]. *Ukrainian Historical Journal*, 4, 212–214 [in Ukrainian].
- Komarytsia, M. (2014). "Na strichu velykym podiiam": Ukrainska presa 1911–1916 rr. u sotsiokulturnomu konteksti ["On the tape of great events": The Ukrainian press of 1911–1916 in the sociocultural context]. In М. М. Romaniuk, М. V. Halushko, & L. V. Snitsarchuk (Comps.), *Ukrainska presa v Ukraini ta sviti, XIX–XX st.: Istoryko-bibliografichne doslidzhennia* [The Ukrainian press in Ukraine and the world, XIX–XX centuries: A historical and bibliographical study] (Vol. 4: 1911–1916, pp. 3–47). Oriiana-Nova [in Ukrainian].
- Luchuk, I. (2008, October 31). Entsiklopedychne doslidzhennia ukrainskoi presy [Retsenziia na knyhu *Ukrainska presa v Ukraini ta sviti, XIX–XX st.: Istoryko-bibliografichne doslidzhennia*, М. М. Romaniuk, М. V. Halushko, & L. V. Snitsarchuk,

- uklad., T. 1: 1812–1890 rr., 2007 [Encyclopedic study of the Ukrainian press [Review of the book *Ukrainian press in Ukraine and the world, XIX–XX centuries: Historical and bibliographic research*, M. M. Romaniuk, M. V. Halushko, & L. V. Snitsarchuk, Comps., Vol. 1: 1812–1890, 2007]]. *Novyi pohliad*, 4356, 10.
- Melnichuk, B. (2008). Istoriiia ukrainskoi presy: Rik za rokom [History of the Ukrainian press: Year by year]. *Literaturnyi Ternopil*, 3, 122–123 [in Ukrainian].
- Mykhailyn, I. L. (2009). Dvi pratsi z istorii ukrainskoi zhurnalistyky: 1. Natsionalne nadbannia [Retsenziia na knyhu *Ukrainska presa v Ukraini ta sviti, XIX–XX st.: Istoryko-bibliografichne doslidzhennia* M. M. Romaniuk, M. V. Halushko, & L. V. Snitsarchuk, ukklad., T. 1: 1812–1890 rr., 2007] [Two works on the history of Ukrainian journalism: 1. National heritage [Review of the book *Ukrainian press in Ukraine and the world, XIX–XX centuries: Historical and bibliographic research* by M. M. Romaniuk, M. V. Halushko, & L. V. Snitsarchuk, Comps., Vol. 1: 1812–1890, 2007]]. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Social Communications*, 874(1), 111–116 [in Ukrainian].
- Mykhailyn, I. L. (2012). Istoriiia zhurnalistyky yak natsionalno-istorychne zavdannia [Retsenziia na knyhu *Ukrainska presa v Ukraini ta sviti, XIX–XX st.: Istoryko-bibliografichne doslidzhennia*, M. M. Romaniuk, M. V. Halushko, & L. V. Snitsarchuk, ukklad., T. 2: 1891–1905 rr., 2009] [The history of journalism as a national-historical task [Review of the book *Ukrainian press in Ukraine and the world, XIX–XX centuries: Historical and bibliographic research*, M. M. Romaniuk, M. V. Halushko, & L. V. Snitsarchuk, Comps., Vol. 2: 1891–1905, 2009]]. Department of Journalism V. N. Karazin Kharkiv National University. <http://www.kafedrajourn.org.ua/media/162> [in Ukrainian].
- Mykhailyn, I. L. (2014). Do vuvchennia ukrainskoi presy — vahomoho skladnyka intelektualnoi spadshchyny narodu [Retsenziia na knyhu *Ukrainska presa v Ukraini ta sviti, XIX–XX st.: Istoryko-bibliografichne doslidzhennia*, M. M. Romaniuk, M. V. Halushko, & L. V. Snitsarchuk, ukklad., T. 3: 1906–1910 rr., 2011] [To the study of the Ukrainian press — an important component of the intellectual heritage of the nation [Review of the book *Ukrainian press in Ukraine and the world, XIX–XX centuries: Historical and bibliographic research*, M. M. Romaniuk, M. V. Halushko, & L. V. Snitsarchuk, Comps., Vol. 3: 1906–1910, 2011]]. In *Mediaprostir* [Mediaspace] (Spec. Iss. 5, journal "Literary Ternopil", pp. 143–151). Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University [in Ukrainian].
- Romaniuk, M. (2007). Ukrainska presa XIX–XX st. yak naratyvne istorychne dzherelo [Ukrainian press of the XIX–XX centuries as a narrative historical source]. In M. M. Romaniuk, M. V. Halushko, & L. V. Snitsarchuk (Comps.), *Ukrainska presa v Ukraini ta sviti, XIX–XX st.: Istoryko-bibliografichne doslidzhennia* [The Ukrainian press in Ukraine and the World, XIX–XX centuries: Historical and bibliographic research] (Vol. 1: 1812–1890, pp. 3–56). Oriiana-Nova [in Ukrainian].
- Romaniuk, M. (2011). Do istoriohrafii ukrainskoi presy XIX–XX st. [To the historiography of the Ukrainian press of the XIX–XX centuries]. In M. M. Romaniuk, M. V. Halushko, & L. V. Snitsarchuk (Comps.), *Ukrainska presa v Ukraini ta sviti, XIX–XX st.: Istoryko-bibliografichne doslidzhennia* [The Ukrainian press in Ukraine and the World, XIX–XX centuries: Historical and bibliographic research] (Vol. 3: 1906–1910, pp. 3–22). Oriiana-Nova [in Ukrainian].
- Romaniuk, M., & Halushko, M. (1994). Skhema povnoho bibliografichnoho opysu periodychnoho vydannia [Scheme of a complete bibliographic description of a periodical]. *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho tsentru periodyky*, 1, 271–290 [in Ukrainian].
- Snitsarchuk, L. (2007). Ukrainska presa 1812–1890 rr. — "dostoinne svidotstvo kulturnoi ta narodnoi svidomosti" [The Ukrainian press of 1812–1890 is a "worthy certificate of cultural and national consciousness"]. In M. M. Romaniuk, M. V. Halushko, & L. V. Snitsarchuk (Comps.), *Ukrainska presa v Ukraini ta sviti, XIX–XX st.: Istoryko-*

- bibliografichne doslidzhennia* [The Ukrainian press in Ukraine and the World, XIX–XX centuries: Historical and bibliographic research] (Vol. 1: 1812–1890, pp. 57–105). Oriiana-Nova [in Ukrainian].
- Snitsarchuk, L. (2009). Ukrainska presa 1891–1905 rr.: "zbudyty i ziednaty nashu nadpartiiu, yakii na imia natsiia!" [The Ukrainian press of 1891–1905: "to wake up and unite our super-party, whose name is the nation!"]. In M. M. Romaniuk, M. V. Halushko, & L. V. Snitsarchuk (Comps.), *Ukrainska presa v Ukraini ta sviti, XIX–XX st.: Istoryko-bibliografichne doslidzhennia* [The Ukrainian press in Ukraine and the World, XIX–XX centuries: Historical and bibliographic research] (Vol. 2: 1891–1905, pp. 3–43). Oriiana-Nova [in Ukrainian].
- Snitsarchuk, L. (2011). Ukrainska presa 1906–1910 rr. — "naiduzhchyi nerv kulturno-natsionalnoho, politychnoho i sotsialno-ekonomichnoho zhyttia narodu" [The Ukrainian press of 1906–1910 was "the strongest nerve of the cultural-national, political and socio-economic life of the people"]. In M. M. Romaniuk, M. V. Halushko, & L. V. Snitsarchuk (Comps.), *Ukrainska presa v Ukraini ta sviti, XIX–XX st.: Istoryko-bibliografichne doslidzhennia* [The Ukrainian press in Ukraine and the World, XIX–XX centuries: Historical and bibliographic research] (Vol. 3: 1906–1910, pp. 23–65). Oriiana-Nova [in Ukrainian].
- Zelinska, N. (2008). [Retsenziia na knyhu *Ukrainska presa v Ukraini ta sviti, XIX–XX st.: istoryko-bibliografichne doslidzhennia*, M. M. Romaniuk, M. V. Halushko, & L. V. Snitsarchuk, uklad., T. 1: 1812–1890 rr., 2007 [Review of the book *Ukrainian press in Ukraine and the world, XIX–XX centuries: Historical and bibliographical research*, M. M. Romaniuk, M. V. Halushko, & L. V. Snitsarchuk, Comps., Vol. 1: 1812–1890, 2007]]. *Visnyk NTSh*, 40, 58–59 [in Ukrainian].